

KRAŠENJE VELIKONOČNIH JAJC NA OBMOČJU VZHODNIH SLOVENSКИH GORIC, MURSKEGA IN APAŠKEGA POLJA

Mateja Huber

169

V članku predstavljam načine krašenja velikonočnih jajc, ki so jih v petdesetih in šestdesetih letih 20. stoletja uporabljali prebivalci na območju desnega brega reke Mure v vzhodnih Slovenskih goricah ter na Murskem in Apaškem polju. V njem so zbrani podatki s terena, katerih zbiranje je prvenstveno potekalo za vpis enote in nosilke v slovenski Register nesnovne kulturne dediščine. Na tem območju je namreč delovala posameznica,¹ ki je na podlagi družinskega izročila razvila edinstven slog okraševanja jajc. Zaradi opustitve dejavnosti do vpisa v Register ni prišlo. Podatki o načinih krašenja velikonočnih jajc za to območje v etnološki literaturi še niso bili podrobneje predstavljeni. Raziskovalni izsledki so pokazali, da na območju ni bilo lokalno značilnega načina okraševanja, pač pa več načinov, ki so soobstajali.

Geografska in družbeno-gospodarska opredelitev območja

Za območje Pomurja, ki obsega tako levi kot desni breg reke Mure, so raziskana predvsem velikonočna jajca na njenem levem bregu, torej v Prekmurju, kar nenazadnje potrjuje enota Izdelovanje prekmurskih remenk v Registru nesnovne kulturne dediščine (Register 2015), medtem ko za njen desni breg tehnike krašenja v etnološki literaturi še niso bile podrobneje predstavljene.² Podatke o navedeni temi sem zbirala po pokrajinskih enotah na desnem bregu in spadajo v območje Pomurja: ravninska Mursko in Apaško polje ter gričevnat del vzhodnih Slovenskih goríc. Med naštete enote se uvršča tudi Prlekija, kulturno območje, ki ga opredeljuje narečje in poteka vzhodno od Radencev do Razkrižja ter do Pragerskega na jugozahodu (Šarf 1981: 10; Šarf 1982: 12).

Pokrajinske enote, na katerih sem zbirala podatke, so bile v preteklosti izrazito agrarne. Do konca druge svetovne vojne so od zemlje živeli skoraj vsi ljudje – kot poljedelci, živinorejci in vinogradniki ter kot poljedelski in vinogradniški delavci. V povojnem obdobju se je delež kmetijskega prebivalstva sicer zmanjševal, a se je do druge

¹ Gre za Olgo Antič iz Križevcev pri Ljutomeru.

² Posnet je etnografski film *Izdelovanje prleške remenice – praskanke*, avtorice Jelke Pšajd, ki prikazuje tehniko krašenja izdelovalke Olge Antič (Pšajd 2012). Nekaj podatkov je v članku Velikonočna jajca v Pomurju, avtorice Mateje Huber (2016: 61–69).

svetovne vojne oziroma do šestdesetih let 20. stoletja večina prebivalstva še ukvarjala s kmetijstvom (Šarf 1981: 31, 50; Šarf 1982: 40, 61).

Načini izdelovanja velikonočnih jajc

Najbolj razširjen narečni izraz za velikonočna jajca na obravnavanem območju so *remenice* (v krajih Stara Cesta, Zgornji Kamenšak, Babinci, Drakovci, Veržej, Kupetinci, Iljaševci). Poleg *remenice* se uporabljata še izraza *pisanke* (izraz zaveden za kraja Ptujška Cesta v občini Gornja Radgona in Vitomarci) in *pirohi* (Spodnja Ščavnica). Ponekod pa niso imeli posebnega izraza za velikonočna jajca (Apače, Razkrižje).

170

Na območju Razkrižja in Vitomarcev jajce za veliko noč niso barvali in krasili, ampak so jih le skuhalo in priložili k ostalim živilom, namenjenim za velikonočni blagoslov. Tako se pripovedovalka, rojena leta 1943, za svojo mater spominja, da jih ni nikoli barvala, ampak le skuhalo. »Ko sem jaz bila mlada, se ne spomnim, da bi moja mama to barvala. [...] Ona jih je samo skuhalo in to v soboto.« Zgolj kuhanih jajc se za štirideseta in petdeseta leta 20. stoletja spominja tudi pripovedovalka iz Vitomarcev.

Prevladujoč način izdelovanja velikonočnih jajc na obravnavanem območju je bilo barvanje jajc s čebulnimi olupki, ki je bilo močno razširjeno, kar gre pripisati dejstvu, da so čebulni olupki bili dostopni vsakomur. Kot naravno barvilo so jih nekje od šestdesetih let 20. stoletja začeli uporabljati tudi tam, kjer jajce za veliko noč niso barvali. Najbolj enostaven način izdelave velikonočnih jajc je bil, da so jajca zgolj skuhalo v vodi s čebulnimi olupki, pri čemer se je jajčna lupina obarvala. »Tisto je bilo čisto preprosto. Nekdaj smo delali *lūkovo perje, smo dol, pa jajca notri dali in skuhalo, pa so bile rjave.*« Drugo naravno barvilo, ki so ga pripovedovalci še navedli, a je bilo bistveno manj pogosto, je sok rdeče pese, v katerem so skuhalo jajca (Pristava, Babinci, Vitomarci).

S čebulnimi listi pobarvana jajčna lupina je omogočala še nadaljnje krasilne tehnike, kar bom opisala v nadaljevanju prispevka. Najbolj je bilo razširjeno krašenje z odtisi spomladanskih rastlin (npr. detelja, rman, peteršiljev list, marjetica), ki se je zlasti močno uveljavilo z dostopnostjo najlonskih nogavic,³ a se je ta način uporabljal že prej, ko so namesto najlonske nogavice jajce ovili v tanko bombažno tkanino.

Na območju je bilo prisotno tudi krašenje s čebeljim voskom, a ni bilo splošno razširjeno, saj so ga uporabljale le posamezne družine. Tako se npr. pripovedovalka iz Ptujške Ceste (občina Gornja Radgona) spominja, da so pri nekaterih hišah krasili z voskom, a pri njih niso. Mati pripovedovalke, ki je bila rojena leta 1923, je v Kupetincih *remenice* krasila tako, da jih je porisala s kosom trdega čebeljega voska, nato pa jih je skuhalo s čebulnimi olupki. Risala je črte, linije in pisala IHS. Ker so imeli pri hiši čebelje panje, so vosek imeli na razpolago, sicer pa po spominu pripovedovalke v Kupetincih krašenje z voskom ni bilo splošno razširjeno, saj so bila značilna jajca, pobarvana s čebulnimi olupki. Tudi v družini pripovedovalke v Drakovcih je bil eden od načinov okraševanja velikonočnih jajc s čebeljim voskom, a se pripovedovalka več ne spomni, kako so vosek nanašali na jajčno površino. Krasili so jih s srčki in črtami. Poleg krašenja z voskom so jajca krasili tudi z odtisi rastlin. Poleg čebulnih olupkov pa so kot barvilo

³ Služila je temu, da so se z njeno pomočjo rastline tesno prilegle na jajčno lupino, njena prednost je bila tudi tanka sestava, ki je dobro prepuščala barvo, zaradi česar se je jajčna lupina dobro obarvala.

občasno uporabljali tudi farmacevtski izdelek kalijev permanganat oz. hipermangan, prašek za razkuževanje ran, ki je jajca obarval rdeče. »To je bila nekdanj revščina. Drugega nismo kot čebulne olupke in potem smo včasih, s čimer smo si nekdanj rane izpirali, hipermanganom ali s čim, to je bila taka tekočina ali zrnca so bila, si vrgel notri v vodo [...] in so v tisto jajce dali kuhat. Je tako rdeče bilo potem.« V družini pripovedovalke, rojene leta 1925 v Iljaševcih, so imeli čebelje panje in vosek so uporabljali tudi pri okraševanju velikonočnih jajc. Raztopljenega so ga nanašali s peresom in pisali ‚vesela aleluja‘. Tako popisana jajca so pobarvali v umetni barvi iz trgovine.

V kraju Stara Cesta (občina Ljutomer) je kot sredstvo za krašenje izpričano sončnično olje. V petdesetih in šestdesetih letih 20. stoletja so pri več hišah velikonočna jajca krasili tako, da so njihovo površino porisali s sončničnim oljem. Nanašali so ga s tehničnim pisalom z lesenim ročajem in kovinskim redis peresom, ki se je lahko menjavalo. Porisali so jih v petek, barvali so jih v soboto, saj se je olje moralo posušiti. Barvali so jih s čebulnimi olupki. V družini pripovedovalke je jajca na ta način krasil njen oče, rojen leta 1912 na Stari Cesti, in z njim so na ta način jajca krasili tudi njegovi otroci. Ta način krašenja ni bil njihova hišna posebnost, ampak so tako krasili pri več hišah na Stari Cesti. Vzorci so bili poljubni, »kot je kdo hotel«, med najpogostejšimi so bile rože, zajčki, pisali so »vesela aleluja«, včasih tudi osebna imena. Kasneje so ta način opustili in ga zamenjali z barvanjem v najlonski nogavici in odtiskovanjem rastlin.

Kot posamičen primer sredstva za krašenje se pojavi tudi solna kislina, in sicer je *solcer* navedla pripovedovalka iz Ptujске Ceste. Jajca so pobarvali s čebulnimi olupki. Konico kokošjega peresa so namočili v *solcer* in z njim risali poljubne vzorce ter pisali ‚vesela aleluja‘. Solna kislina je pri tem razjedla barvo in tako je vzorec postal viden.

Praskanje okraskov na pobarvano jajčno lupino je bila krasilna tehnika le pri posameznikih, saj je z izjemo ene pripovedovalke nihče ni potrdil. V preteklosti so v Iljaševcih in okolici (občina Križevci pri Ljutomeru) z žepnim nožem, ki so mu narečno rekli *sklüpec*, nekateri posamezniki na pobarvana jajca še spraskali osebna imena ali sorodstvene nazive (npr. botri). Posamezniki, ki so imeli smisel za likovno upodabljanje in veselje do tega, so na *remenice* spraskali še kakšne vzorce. Na ta način je *remenice* izdeloval oče (1912–2011) pripovedovalke Olge Antič. Slednja se je tehnike praskanja priučila od njega. Na polna kokošja, kuhana in barvana jajca sta praskala ime prejelnika in spomladanske cvetlice (zvončki, trobentice, vijolice). Oče je nato pripovedovalki predlagal, da naj te cvetlice napraska okrog po dolžini jajca in tako je nastal motiv venčka, ki sta ga poimenovala prleški venček. Ta je površino jajca razdelil na dve ploskvi. Gospa Olga je kot osrednje motive v obdobju do upokojitve praskala piščance in mucke, po upokojitvi leta 1992 je razvila svoj osebni slog. Enostavnejše okrasje je zamenjala z zahtevnejšimi svetopisemskimi motivi. Praskani okraski na njenih pisanicah so bili sestavljeni iz treh motivov: prleškega venčka, svetopisemskega motiva iz življenja Jezusa na eni ploskvi in t. i. slovenskega ornamenta na drugi ploskvi v podobi srca, iz katerega raste cvet ali šopek cvetja. Gre za zahtevne motive, ki se praskajo od šest do osem ur in so na visoki estetski ravni. Zaradi pešanja vida je leta 2019 izdelavo opustila. Izdelovala jih je v času pred veliko nočjo, okraske je na izpihana jajca praskala s tapetniškim nožem. Izdelovala jih je za priložnostna darila in za razstave v lokalnem okolju ter jih poimenovala za *prleške remenice*.

Velikonočni jajci, ki ju je s tehniko praskanja izdelala Olga Antič (foto: Mateja Huber, 2015).

Po načinu izdelave velikonočnih jajc izstopa podatek v kraju Črnci na Apaškem polju.⁴ Tudi tam so v šestdesetih letih 20. stoletja jajca barvali s čebulnimi olupki in jih krasili z odtisi rastlin. Zanimiv je drug način izdelave, in sicer voskanje jajc. V raztopljeni čebelji ali parafinski vosek so pomočili kuhano jajce in ga na ta način povoskali. Plast voska je bila tanka. Ko se je vosek na jajcu strdil, so z iglo ali kakšnim drugim ostrim predmetom vanj praskali vzorce: »Vosek smo, to smo namočili notri v vosek, potem pa smo s tistim *vün krampali*, delali smo različne vzorce.« Vzorci so torej bili poljubni. Včasih so vosek tudi pobarvali, a se pripovedovalka več ne spomni, s čim. Ta način krašenja ni bil njihova hišna posebnost, ampak naj bi tako krasili tudi pri drugih hišah.

Sklepne misli

Terenska raziskava je pokazala, da je bil prevladujoči način izdelovanja velikonočnih jajc ob desnem pasu reke Mure barvanje s čebulnimi olupki, kar je tudi sicer bil zelo razširjen način barvanja velikonočnih jajc na Slovenskem in v tem smislu ni pokrajinska posebnost. Ponekod so tako pobarvana jajca dopolnili z dodatnimi krasilnimi tehnikami, a lokalno značilnega okrasja ni bilo. Najpogosteje so jih okrasili z odtisi listov. Praskanje pobarvane jajčne površine, po kateri je zaradi visoke estetske vrednosti izdelkov izstopala

⁴ Apaško polje je ravnina na severovzhodu Štajerske, ki na severu sega do reke Mure in tu predstavlja državno mejo med Slovenijo in Avstrijo, na jugu pa do Slovenskih goric. Do konca druge svetovne vojne je bilo na območju večinsko prebivalstvo nemško. (Ščap 2018: 9) Pripovedovalka izhaja iz družine slovenske narodnosti.

izdelovalka Olga Antič, je bilo redko in jo je izpričala le navedena pripovedovalka. Je pa bilo prisotno tudi krašenje z voskom, kar je bilo doslej v pomurskem prostoru znano za Prekmurje, vendar na obravnavanem območju ni bilo splošno razširjeno, ampak so ga uporabljale posamezne družine. Na podoben način kot krašenje z voskom je učinkovalo krašenje s sončničnim oljem, ki je bilo izpričano za kraj Stara Cesta pri Ljutomeru. Nov je tudi podatek o voskanju jajc in praskanju poljubnih okrasov na povosčeno jajčno površino, ki je obstajalo v Črncih pri Apačah. Kljub močno razširjenemu izdelovanju velikonočnih jajc s čebulnimi olupki in z odtisi rastlin je terenska raziskava pokazala, da je na območju bilo tudi nekaj drugih tehnik, kot so torej krašenje z voskom ali sončničnim oljem, voskanje jajc, izjemoma pa tudi s solno kislino ali praskanjem.

REFERENCE

173

HUBER, Mateja

2016 Velikonočna jajca v Pomurju. V: I. Kuhar, J. Pšajd (ur.), *Razstava pirhov slovenskih pokrajin in pirhov sveta: Zbornik ob razstavi*. Veržej: Zavod Marianum, 61–69.

PŠAJD, Jelka

2012 *Izdelovanje prleške remenice – praskanke* (video). Murska Sobota: Pomurski muzej Murska Sobota.

REGISTER

2015 Register nesnovne kulturne dediščine. Izdelovanje prekmurskih remenk. <<http://www.nesnovnadediscina.si/sl/register/izdelovanje-prekmurskih-remenk>> [24. 7. 2023].

ŠARF, Fanči

1981 *Občina Ljutomer: Etnološka topografija slovenskega etničnega ozemlja – 20. stoletje*. Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete.

1982 *Občina Gornja Radgona: Etnološka topografija slovenskega etničnega ozemlja – 20. stoletje*. Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete.

ŠČAP, Dušan

2018 *Apaško polje po poti strpnosti skozi zgodovino*. Apače: Občina.